

راهبردهای توسعه گردشگری شهری از دیدگاه آمایش سرزمین (مورد مطالعه: استان کردستان)

سمیه رحیمی^۱

دانشجوی کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور واحد مهاباد، مهاباد، ایران

حسن هوشیار

استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور واحد مهاباد، مهاباد، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۲/۱۱ تاریخ صدور پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۳۰

چکیده

آمایش سرزمین برای توسعه گردشگری بومی، شامل دسترسی به منطقه با ایجاد شبکه حمل و نقل مناسب، افزایش کیفیت و کمیت خدمات گردشگری، آموزش و تعلیم ساکنان محل در رابطه با گردشگری در منطقه، بازاریابی و برنامه های تشویقی برای جذب گردشگر، مدیریت و اجرای بهینه طرح توسعه گردشگری می باشد. اولویت اساسی در آمایش سرزمین در رابطه با عرضه گردشگری، بررسی جاذبه های گردشگری موجود در یک منطقه می باشد. هدف از این تحقیق ارائه راهبردهای توسعه گردشگری شهری از دیدگاه آمایش سرزمین در استان کردستان بوده، تدوین شده است. روش انجام این تحقیق توصیفی-تحلیلی است که با استفاده از ابزار پرسش نامه برای جمع آوری اطلاعات به کار رفته است و تعداد نمونه های بررسی شده در محدوده جغرافیایی شامل ۳۸۴ نفر می باشد. برای تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران استفاده شده و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات با تکنیک SWOT، ضعف ها و قوت ها (عوامل درونی) و فرصت ها و تهدیدها (عوامل خارجی) بررسی می شوند. اولویت بندی راهبردهای توسعه گردشگری تدوین شده با استفاده از مدل AHP اولویت بندی می شوند و راهکارهایی برای تقویت این فعالیت در استان کردستان ارائه می شود. نتایج بررسی ها نشان می دهد با توجه به اولویت های استخراج شده از نظر خبرگان و کارشناسان، امکان استفاده از ضعف ها و قوت ها و همچنین موازنه فرصت ها و تهدیدها در حد متوسط به پایین است؛ یعنی امکان بهره گیری از فرصت ها و قوت های موجود همراه با کم رنگ کردن ضعف ها و تهدیدها وجود دارد، اما این امر مستلزم برنامه ریزی و تقویت زیرساخت های گردشگری در استان کردستان و ارتقای آگاهی های عمومی در این زمینه است.

واژگان کلیدی: آمایش سرزمین، گردشگری شهری، استان کردستان، مدل SWOT-AHP.

مقدمه

آمایش سرزمین بنا بر تعریف مهندسی، ترتیبات بهره‌وری بهینه از ظرفیت‌های اجتماعی و طبیعی سرزمین است (فولادی، ۱۳۸۱). که به منظور ایجاد سازمان سرزمینی مبتنی بر بهره‌گیری بهینه از منابع و ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی و محیطی سرزمین (نظام‌های فضایی) است (مرکز ملی آمایش سرزمین، ۱۳۸۵). نظام‌های فضایی یا به مفهوم رایج‌تر خود، «نظام‌های جغرافیایی» واقعیت‌های فضایی-زمانی، متشکل از اجزایی مرتبط به هم هستند (عزیزپور و محسن زاده، ۱۳۸۹). که ارتباط منطقی و معقولی بین ساختار فضایی و عملکرد آن وجود دارد (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۸۹). آمایش سرزمین، ارزیابی نظام‌مند عوامل طبیعی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... به منظور یافتن راهی برای تشویق و کمک به جامعه بهره‌برداران در انتخاب گزینه‌هایی مناسب برای افزایش و پایداری توان سرزمینی در جهت برآورد نیازهای جامعه است. به بیانی دیگر توزیع متوازن و هماهنگ جغرافیایی کلیه فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی در پهنه سرزمین نسبت به قابلیت‌ها و منابع طبیعی و انسانی را آمایش سرزمین می‌گویند. از مهمترین خصوصیات برنامه آمایش سرزمین جامع‌نگری-کیفیت و سازماندهی فضایی آن است. تعامل آمایش سرزمین و توسعه فضایی، هدفی چون عدالت جغرافیایی را دنبال می‌نماید که از طریق ایجاد رفاه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی فراهم می‌آید. در این میان، گردشگری یکی از ابعاد چند بعدی توسعه فضایی یک منطقه می‌باشد. در نتیجه در آمایش سرزمین یکی از قابلیت‌های فضایی مورد بررسی، قابلیت گردشگری هر منطقه است تا با شناسایی آن و در چارچوب پایدار؛ بستری برای توسعه فضایی فراهم آید. آمایش سرزمین در زمینه گردشگری در هر منطقه از طریق امکان‌سنجی توسعه گردشگری صورت می‌گیرد تا از این طریق قابلیت‌های توسعه گردشگری، بازشناخته شود (pearce,2000,36).

از اینرو توسعه صنعت گردشگری به عنوان یک راهبرد و استراتژی به منظور کاستن از عدم توازن‌های منطقه‌ای و سرزمینی و در جهت تعدیل نابرابری میان روستا و شهر از حیث فرصت‌ها، منابع و منافع، ضرورتی اساسی و اجتناب‌ناپذیر به شمار می‌رود و بایستی به عنوان یکی از محورهای اساسی آمایش سرزمین مطرح و به طور همه‌جانبه مورد بررسی و اجرا قرار گیرد (Mills,2002: 42). بنابراین، تدوین چنین چشم‌اندازی نوین در زمینه توسعه صنعت گردشگری در آمایش سرزمین، نیازمند در نظر گرفتن مسائل و مقولات بسیار مختلفی است که در نظر نگرفتن هر یک از آنها و توجه بیش از حد به وضعیت موجود، نتیجه مطلوب را در برنخواهد داشت. به خصوص هنگامی که موضوع جوامع شهری و روستایی و تعامل بین انسان و طبیعت پیش می‌آید، بر اهمیت و پیچیدگی رابطه آمایش سرزمین و گردشگری افزوده خواهد (Getz,2001: 56). امروزه صنعت گردشگری در دنیا سومین پدیده اقتصادی پویا بعد از صنایع نفت و خودروسازی است. این صنعت در ابتدای قرن ۲۱ از جایگاه و اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده صنعت کلان گردشگری به عنوان یکی از صنایع مهم در ایجاد اشتغال و درآمدهای ارزی غیرنفتی مورد توجه اکثر کشورهای جهان قرار دارد. گردشگری نظام پیچیده‌ای است که ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی زندگی انسان‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد (oil et al, 2012: 569). افزایش روز افزون و گسترش گردشگری در مناطق مختلف دنیا سبب شده گردشگری به منزله بزرگ‌ترین صنعت جهان معرفی شود توجه برنامه‌ریزان را به خود جلب کند (Liu et al,2012,413). این صنعت به یکی از فعالیت‌های اقتصادی که پتانسیل بالایی

دارد تبدیل شده است (Garcia Melon et al 2012: 41). که با نیروی قدرتمند خود سبب تغییرات در اقتصاد کشورهای توسعه یافته و کمتر توسعه یافته می‌شود (Alipour & Kaboudi 2011: 333). بارونق جهانی صنعت گردشگری، تعداد فزاینده ای از مناطق در کشورهای در حال توسعه اهمیت گردشگری را به منزله عامل مهم در توسعه اقتصاد منطقه‌ای درک کرده‌اند (Yang & Fik 2014: 144). سازمان جهانی گردشگری از کشورهای آسیا و اقیانوس آرام به منزله پتانسیلی بزرگ برای ورود به بازار صنعت گردشگری جهانی نام برده و با توسعه مدیریت یک پارچه گردشگری تا سال ۲۰۲۰ سالانه ۱۶ میلیارد دلار درآمد عاید این مناطق خواهد شد (Liu et al 2013: 95). بدین ترتیب، این صنعت یکی از ارکان مهم اقتصاد جهان کنونی را در برمی گیرد و سرمایه گذاری در این صنعت، پربازده‌ترین سرمایه گذاری‌ها محسوب می‌شود (رامشت و فیض الهی، ۱۳۹۲: ۲). از نظر اقتصادی، گردشگری علاوه بر اینکه، موجب انتفاع اقشار مختلف جامعه از اثرات مثبتان می‌گردد، در بعد کلان انتفاع چند بعدی کل کشور رانیز موجب می‌شود (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۲۳-۱۴۶). با توجه به اهمیت مسئله و اینکه یکی از رویکردهای اصلی دولت در راستای رفع محرومیت و ایجاد محرک‌های توسعه و تحقق هدف‌های تعیین شده در سند چشم‌انداز بیست ساله کشور بهره گیری از توان منطقه‌های محروم، به ویژه در شهرها و روستاها، مقوله گردشگری است؛ همچنین بر پایه ضوابط، ملاحظات، سیاست‌های آمایش سرزمین نظریه پایه توسعه استان کردستان و راهبردهای آمایشی بلندمدت توسعه بخش گردشگری (مصوب شورای آمایش سرزمین)، یکی از وظیفه‌ها و مأموریت فضاها و شهرهای روستایی استان کردستان بر پایه توسعه بخش گردشگری استوار است (سیاست کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری، کمیته آمایش مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۸۵). از این رو برنامه ریزی، هدایت و توسعه صنعت گردشگری به منزله یکی از منابع بسیار مهم کسب درآمد و ایجاد اشتغال، که تأثیرات اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی فوق العاده ای نیز دارد، به منزله یک نیاز مطرح می‌شود، اما هدایت این فرایند با شناخت علمی قابلیت‌ها و تنگناهای موجود در هر منطقه از کشور میسر است.

استان کردستان نیز به منزله یکی از مناطق مهم مستعد گردشگری در ایران، به دلیل برخورداری از ویژگی‌های منحصر به فرد تاریخی، فرهنگی، مذهبی، و طبیعی طی دوره‌های مختلف تاریخی در سطح ملی و بین المللی از توانمندی‌های بالایی برای جلب گردشگران برخوردار است، اما به لحاظ توان‌ها و زیرساخت‌های توسعه گردشگری تفاوت زیادی بین مناطق مختلف این استان به چشم می‌خورد. ایجاد صنعت گردشگری پایدار بستگی به دستیابی به زیرساخت‌های مناسب دارد. در این راستا، حوزه گردشگری استان کردستان با توجه به داشتن مناطق ممتاز گردشگری و آداب و رسوم و ویژگی‌های فرهنگی خاص منطقه و همچنین وجود مرز رسمی با کشور عراق و بازارچه‌های مرزی و... قابلیت‌های بسیار زیادی برای جذب گردشگر دارد که در مجموع می‌تواند بر اقتصاد منطقه تأثیر درخور توجهی داشته باشد. با وجود این، شواهد حاکی از عدم رونق صنعت گردشگری در این حوزه است. به خصوص برنامه‌های موجود توفیقی در جذب گردشگران علاقه مند به طبیعت و طبیعت گردی نداشته‌اند. بنابراین، برای کاهش تأثیرات منفی آمایش گردشگری استان کردستان و بهره گیری از منافع آن باید به ارزیابی و تدوین استراتژی اقدام کرد. در نتیجه، هدف اصلی این تحقیق ارزیابی و تدوین استراتژی‌های توسعه پایدار گردشگری با توجه به قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها، تهدیدها و تعیین موقعیت استراتژیک بخش گردشگری استان کردستان است. و به این سؤالات پاسخ دهد

که: راهبردهای توسعه گردشگری استان کردستان از دیدگاه آمایش سرزمین کدامند؟ بررسی و ارزیابی منابع آمایش سرزمین برای توسعه صنعت گردشگری در توسعه استان کردستان چه می‌باشد؟

پیشینه تحقیق

عظیمی آملی و قنبری، (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای تحت عنوان آسیب شناسی توسعه گردشگری با، رویکرد آمایش سرزمین (نمونه مورد مطالعه: شهر ساحلی سرخورد)، مورد مطالعه قرارداد و به این نتیجه رسیده‌اند که توسعه گردشگری در شهر ساحلی سرخورد موجب پدید آمدن نگرانی‌ها و بیم‌هایی از تهدید و تخریب هویت، محیط زیست و میراث طبیعی، تاریخی و فرهنگی، افزایش قیمت زمین و نابسامانی در رابطه با دسترسی‌ها و ترافیک برای ساکنان محلی گردیده است. به طوری که مقابله با اثرات ناشی از رشد گردشگری کنترل نشده و بی برنامه، نیازمند روش‌ها و شیوه‌های صحیح برنامه‌ریزی، طراحی. مدیریت درست این مکان‌هاست.

ویسی و نازک‌کنار (۱۳۹۱)، در مقاله‌ای تحت عنوان آسیب شناسی توسعه صنعت گردشگری با توجه به ملاحظات آمایش سرزمین مورد مطالعه استان خراسان رضوی، مورد مطالعه قرارداد و به این نتیجه رسیده‌اند که توانمندی‌های بالقوه و بالفعل این استان در زمینه جاذبه‌های تاریخی-فرهنگی است و این موضوع با منطقه بندی گردشگری در طرح جامع کشور، تطبیق کاملی دارد.

ویسی و پور اصغر (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای تحت عنوان آمایش سرزمین مبنایی برای توسعه صنعت گردشگری پایدار مورد مطالعه استان خراسان رضوی، مورد مطالعه قرارداد و به این نتیجه رسیده‌اند که آمایش سرزمین در رابطه با گردشگری در استان خراسان رضوی در چارچوب امکان‌سنجی قابلیت‌های جاذبه‌های گردشگری در این استان انجام گرفته و بر این مبنای شناسایی جاذبه‌های گردشگری در یک بستر فضایی و انتخاب جاذبه‌های هدف براساس شاخص‌های مدنظر، انجام گرفته است. انجام این بررسی‌ها ضروری می‌سازد که مطالعات بعدی آمایش سرزمین در پیرامون گردشگری در این استان با اخذ رویکردهای منسجم، سعی بر آن داشته باشد که تمامی عوامل و اجزاء مرتبط با آمایش سرزمین را در رابطه با گردشگری، مورد توجه قرار دهند. مطالعات فرهنگی

دومینگز و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهش خود به رقابت پذیری مقاصد گردشگران و مقایسه دو کشور اسپانیا و استرالیا پرداختند. این پژوهش براساس تجربه گردشگران از مقاصد گردشگری دو کشور انجام گرفته است. نتایج حاصل نشان می‌دهد که در استرالیا کیفیت خدمات، برندهای تجاری، و زیرساخت‌های مناسب از اهمیت زیادی برای جذب گردشگر برخوردار است و آب و هوا و ساختارهای محلی توریستی مهم‌ترین موضوع در جذب گردشگر در اسپانیا هستند.

ترواین و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی مقاصد گردشگران در شمال لاپلند فنلاند را با هدف ترجیحات محیط زیست و محل اقامت گردشگران بررسی کردند در نظرسنجی از ۱۰۵۴ گردشگر داخلی و خارجی، پاسخ دهندگان بر موارد ارتباط محل اقامت با طبیعت، زیرساخت‌های سبز، دسترسی آسان به سایت محل اقامت خود، و کیفیت محیط زیست در انتخاب مقصد خود تأکید کردند.

هیانگ و پینگ (۲۰۱۲) در تحقیق خود با مدل فازی و TOPSIS به ارزیابی رقابت در صنایع گردشگری در ۹ کشور جنوب شرق آسیا پرداختند. این مطالعه در سال ۲۰۰۹ با استفاده از ۶ معیار (در دسترس بودن جاذبه‌ها، حمل

و نقل مناسب، قیمت مناسب، امنیت، بازار عرضه محصولات، مناظر طبیعی) و ۱۵ زیر شاخص که از سوی کارشناسان در بخش‌های مختلف وزن بندی شده‌اند و در نهایت ارزیابی انجام گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که در رتبه بندی از بین ۹ کشور، بر اساس معیارهای یادشده، به ترتیب چین، ژاپن، هنگ کنگ، مالزی، تایلند، سنگاپور، تایوان، کره، و فیلیپین بهترین عملکرد را به خود اختصاص داده‌اند.

مبانی نظری تحقیق

آمایش سرزمین در واقع شامل اقدامات ساماندهی و نظام‌بخشی به فضای طبیعی، اجتماعی و اقتصادی در سطوح ملی و منطقه‌ای است که بر اساس تدوین اصلی‌ترین جهت‌گیریهای توسعه بلند مدت کشور در قالب تلفیق برنامه‌ریزی‌هایی از بالا و پایین و باتکیه بر قابلیت‌ها، توانمندی‌ها و محدودیتهای منطقه‌ای در یک برنامه‌ریزی هماهنگ و بلندمدت صورت می‌گیرد این رویکرد زمینه تعامل میان سه عنصر انسان، فضا و فعالیت و ارائه چیدمان منطقی فعالیت‌ها در عرصه سرزمین را فراهم می‌کند. در نظام برنامه‌ریزی ایران آمایش سرزمین و سابقه تهیه و تدوین آن به سالهای قبل از انقلاب برمی‌گردد که نشان‌دهنده جایگاه و اهمیت آمایش سرزمین در نظام برنامه‌ریزی کشور است. مفهوم آمایش سرزمین ایجاد تعادل بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت تعریف شده است که در ارتباط با انسان مقوله "مدیریت" مطرح است و در رابطه با فضا بحث "اقلیم" مطرح است و در رابطه با فعالیت مقوله "برنامه و برنامه‌ریزی" برجسته می‌شود، یعنی مفهوم آمایش تلفیقی از سه علم مدیریت و اقتصاد، جغرافیا و جامعه‌شناسی است (وحیدی، ۱۳۷۳: ۷۶).

توسعه گردشگری به عنوان یک راهبرد به منظور کاهش عدم توازن منطقه‌ای و سرزمینی و در جهت تعدیل نابرابری میان روستا و شهر از حیث فرصت‌ها، منابع و منافع، ضرورتی اساسی و اجتناب ناپذیر به شمار می‌رود و بایستی به عنوان یکی از محورهای اساسی آمایش سرزمین مطرح و به طور همه جانبه مورد بررسی و اجرا قرار گیرد (mills, 2002:). امکان سنجی گردشگری می‌تواند با توجه به شاخص‌های مناسب از جمله جاذبه‌های گردشگری و پیرامون آن؛ راههای ارتباطی و سهولت دسترسی؛ ظرفیت پذیری گردشگر در واحد سطح؛ تاسیسات زیربنایی- اقتصادی؛ امکانات سکونتگاهی؛ پتانسیل‌های فرهنگی و تمایل ساکنان محلی در جذب گردشگری، پیامدهای گردشگری در اشتغال، سطح درآمد و افزایش سطح رفاه خانواده‌ها و بالاخره دستیابی به یک گردشگری پایدار، صورت گیرد (Williams, 2000: 77). این گونه امکان سنجی در چارچوب آمایش سرزمین می‌تواند زمینه‌های مناسبی را در تلفیق و ترکیب شرایط مناسب شاخص‌های فوق فراهم آورد. بطور کلی دسته بندی جاذبه‌های گردشگری در چارچوب امکان سنجی و آمایش سرزمین موجب جذب گردشگران بیشتری به منطقه شده و آنها را به اقامت طولانی‌تر ترغیب می‌کند. همچنین تجمع جاذبه‌ها نوعاً به کاهش هزینه‌های لازم برای ایجاد زیرساخت‌های مناسب در منطقه می‌انجامد و هم‌چنین برای سازماندهی برنامه‌های گردشگری، بستر مناسبی را فراهم می‌آورد (murphy, 2004: 85). گردشگری سیستم پیچیده‌ای است که ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها اعم از اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، زیست محیطی و کالبدی را تحت تأثیر خود قرار داده است. در واقع گردشگری، صنعت تولید و مصرف است که توسعه آن همواره به افزایش میزان اشتغال و درآمد ملی کمک کرده و موجب ایجاد تقاضا برای بسیاری از کالاها و خدمات گردیده است و در مبادلات فرهنگی، رشد اجتماعی و تفاهم ملی سهم عمده‌ای دارد و در سالهای اخیر به عنوان یک صنعت سودآور با درآمد سرشار ارزی، مورد توجه تمامی کشورهای جهان قرار

گرفته است (الیوتو ۱۳۷۹: ۲۱). گردشگری برای به نتیجه رسیدن اهداف مورد نظر خود به پایداری و حفاظت محیط، احیاء و ثبات اقتصادی جوامع و توسعه تجارت گردشگری در مقیاس کوچک به عنوان یک شیوه عمل وابسته است (getz,2001: 74). برآورد این راهبردها تا زمانی امکان پذیر است که یک نگرش منطقه‌ای در زمینه آمایش سرزمین در تجمیع فعالیت‌های گردشگری وجود داشته باشد، تا با شناسایی مناطق مستعد و گونه‌های مختلف گردشگری، راهکارهای لازم در تبیین منطقه‌ای توسعه گردشگری اخذ گردد. در این راستا می‌توان امکان سنجی گردشگری را در یک منطقه جغرافیایی که شامل تعداد زیادی از عوامل اصلی و حیاتی برای توسعه می‌باشند در نظر گرفت که در آن جاذبه‌های بی نظیری که می‌تواند تعداد مناسبی از بازدیدکنندگان غیر محلی را جذب کند وجود دارد (holland,2003: 102).

ویژگی‌های مدل سوات

مدل سوات، یکی از ابزارهای مهم مدیریت راهبردی است که در فرایند تجزیه و تحلیل‌های محیطی و درونی و خلق راهبردهای متناسب با شرایط محیطی و درونی به کار برده می‌شود. هرچند کاربرد رایج این مدل در برنامه ریزی راهبردی، سازمان‌های تولیدی و خدماتی است، ویژگی منحصر به فرد آن، این امکان را فراهم می‌آورد تا در تجزیه و تحلیل‌های موضوعات مختلف در سطوح فراسازمانی نیز به کار برده شود. این ویژگی‌ها شامل انعطاف پذیری، استفاده از یک موقعیت قوی یا غلبه بر یک موقعیت ضعیف، توانایی نمایش ارتباط میان عوامل مختلف و سهولت انجام دادن و سودمندی بالقوه آن است (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۹-۷۶).

فرایند تحلیل سلسله مراتبی

مدل‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره به دو دسته کلی مدل‌های تصمیم‌گیری چندهدفه و مدل‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه تقسیم می‌شوند. فرایند تحلیل سلسله مراتبی، یکی از مدل‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه است که در آن، تعدادی گزینه (راهبرد یا راهکار) تجزیه و تحلیل می‌شوند و در مورد آن‌ها نوعی اولویت بندی انجام می‌شود (مؤمنی، ۱۳۹۱: ۵). این مدل، برای استخراج مقایسه نسبی از مقایسه زوجی داده‌های گسسته و پیوسته به کار می‌رود. این مقایسه‌ها ممکن است برای اندازه‌گیری واقعی به کار رود یا اینکه نشان دهنده وزن نسبی ترجیحات باشد (قدسی پور، ۱۳۸۹: ۲-۵). در واقع، این فرایند، یک سنتز ریاضی و یک شیوه جبری تصمیم‌گیری با مقیاس نسبی است. در این روش، با استفاده از یک شبکه سیستمی، شاخص‌های مختلف و ضوابط و معیارهای چندگانه با ساخت‌های چندسطحی، اولویت برای رتبه بندی با تعیین اهمیت گزینه‌های مختلف یک فرایند تصمیم‌گیری پیچیده به کار می‌رود. روش AHP بر سه اصل تجزیه، مقایسه دودویی یا جفتی، جمع بندی و اولویت بندی گزینه‌ها استوار است.

روش پژوهش

روش انجام این تحقیق توصیفی-تحلیلی و پیمایشی است. در این روش ابتدا به منظور رسیدن به چارچوب نظری مشخص سندهای بالادستی نظیر، نظریه پایه توسعه استان، جهت‌گیری‌ها و سیاست‌های کلی آمایش سرزمین بررسی شد. سپس نقش و مأموریت فضاهای شهری در راستای تحقق راهبردهای نظریه پایه، توسعه استان تحلیل شد و در نهایت با توجه به قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها، راهبردهای توسعه گردشگری مشخص و

اولویت‌بندی شد. روش جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق، روش جمع‌آوری کتابخانه‌ای-پیمایشی است و از فن مصاحبه و پرسشگری در این تحقیق استفاده شد. محدوده جغرافیایی بررسی شده در این تحقیق استان کردستان از استانهای باهدف گردشگری در سطح کشور است. نمونه‌های بررسی شده از میان مردم شهرهای استان، شورای اسلامی و کارشناسان شهری و استانی انتخاب و برای تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران استفاده شده است. در این فرمول با بهره‌گیری از سطح اطمینان ۹۵ درصد، ضریب خطا ۵ درصد، واریانس ۲۵٪، حجم نمونه برابر با ۳۸۴ نمونه تعیین شد. روش نمونه‌گیری با توجه به تعداد نمونه‌ها روش‌های طبقه‌ای و تصادفی انتخاب شد. همچنین، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات به دست آمده از مدل سوات (SOWT) استفاده شد. وزن نهایی معیارها در این روش برآیند نظریات مردم شهرستان‌ها و کارشناسان محلی و منطقه‌ای است. شایان ذکر است نحوه امتیازدهی (ضریب) به هر کدام از عوامل داخلی و خارجی در این تحقیق عددی بین صفر تا یک است. رتبه هر یک از عوامل خارجی و داخلی با توجه به کلیدی و عادی بودن هر یک از عوامل به این ترتیب است که رتبه چهار به (قوت و فرصت کلیدی) رتبه سه (قوت و فرصت عادی) رتبه دو (ضعف و تهدید عادی) و رتبه یک (ضعف و تهدید شدید) اختصاص پیدا کرده است. در نهایت استراتژی‌های شناسایی و سپس از طریق فرایند تحلیل سلسله مراتبی AHP با استفاده از نرم افزار Expert Choice ارزیابی شده و راهبردها اولویت بندی شدند.

بحث و یافته‌ها

قلمرو جغرافیایی تحقیق

استان کردستان در مجاورت بخش خاوری کشور عراق قرار دارد. مرکز استان کردستان شهر سنندج است که در فاصله ۵۲۰ کیلومتری جنوب غربی تهران قرار دارد.

این استان که در دامنه‌ها و دشت‌های پراکنده سلسله کوه‌های زاگرس میانی قرار دارد از شمال به استانهای آذربایجان غربی و زنجان، از خاور به همدان و زنجان، از جنوب به استان کرمانشاه و از باختر به کشور عراق محدود می‌شود.

استان کردستان از نظر جغرافیایی بین ۳۴ درجه و ۴۴ دقیقه تا ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۳۱ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۶ دقیقه طول خاوری قرار دارد. این استان از لحاظ جغرافیای طبیعی تحت تأثیر جریان هوای گرم و سرد بوده و اقلیم‌های گوناگونی را به وجود می‌آورد. تمام نواحی استان در بهار و تابستان آب و هوایی خنک و معتدل و در زمستان سرد و برفی دارد. براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، جمعیت استان کردستان ۱,۶۰۳,۰۱۱ نفر برآورد شده است.

در این استان مجموعاً ۱۰ شهرستان، ۲۹ شهر، ۳۱ بخش و ۸۶ دهستان و ۱۶۹۷ آبادی دارای سکنه و ۱۸۷ آبادی خالی از سکنه است. شهرستان‌های استان عبارتند از: سنندج، سقز، مریوان، بانه، بیجار، سروآباد، قروه، کامیارن، دیواندره و دهگلان که هر یک از این شهرستان‌ها دارای آثار فرهنگی و باستانی بوده و در مریوان دریاچه زریوار که بزرگترین و تنها دریاچه آب شیرین ایران است قرار دارد.

تصویر شماره ۱: موقعیت استان کردستان در کشور
منبع: نگارندگان

تصویر شماره ۲: موقعیت شهرستان‌های استان کردستان
منبع: نگارندگان

جدول شماره ۱: امکانات و جاذبه‌های گردشگری موجود در استان کردستان

عملکرد	نام جاذبه‌ها
	پوشش گیاهی و جنگل‌ها
	پارک جنگلی آبدر
	منطقه اورامان
	دریاچه زریوار
	دریاچه سد وحدت
	آبشاربل
طبیعی	چهل چشمه
	چشمه باباگرگر
	سراب وینسار
	سراب قروه
	آبشارکویله
	چشمه آب تلخ (پیر صالح)
	چشمه کواز
	چشمه خاور آباد
	چشم قم چقایی
	چشمه هفت آسیاب
	مسجد جامع سنندج
	امام زاده پیر عمر
	امام زاده هاجر خاتون
	امام زاده پیر محمد
مذهبی	قرآن نگل
	مسجد دارالاحسان
	مسجد دومناره
	مراسم پیرشالیار
	بازار سنندج
	عمارت آصف یا خانه کرد
	عمارت خسرو آباد
تاریخی	عمارت وکیل
	عمارت مشیر دیوان
	قلعه باستانی زیویه
	قلعه باستانی قمچقایی
	غار باستانی کرفتو
	کتابخانه تنگی‌ور
	حمام خان
	موزه‌ی سنندج
	حمام قسلان
فرهنگی	صنایع دستی
	غذاهای سنتی

منبع: یافته‌های پژوهش

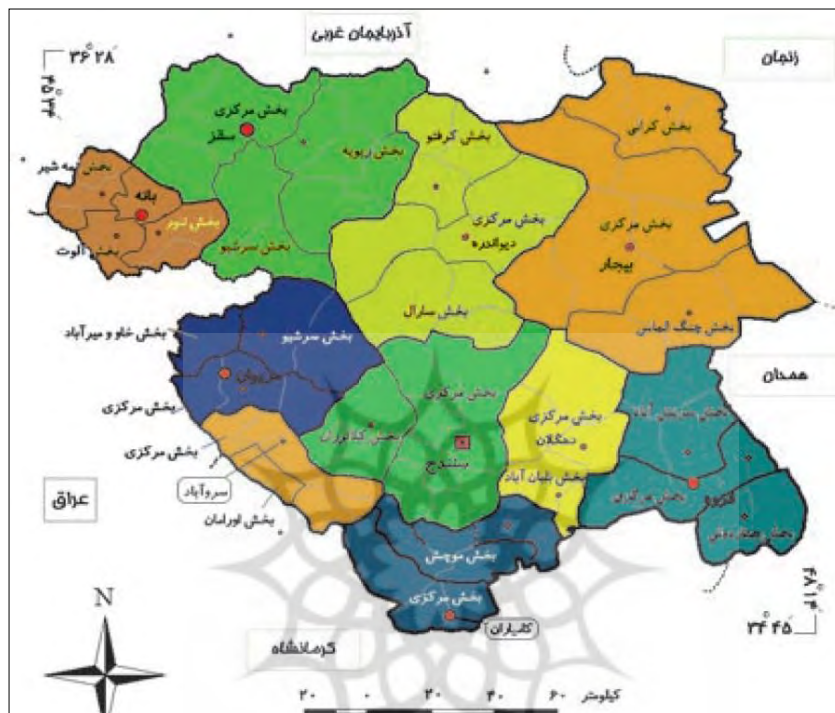
جغرافیای انسانی

شرایط آب و هوایی و جغرافیایی کوهستان‌های زاگرس و ارتباط این نواحی با قلمروهای پست و سرزمین‌های گرمسیری واقع در بخش‌های غربی و جنوب غربی آن همراه با پیوستگی اکولوژیکی این مناطق با یکدیگر و وجود علف زارهای وسیع و غنی و نواحی سردسیری و گرمسیری، از دیرباز شرایط مناسب و مطلوبی را برای پیدایش و تکوین حیات کوچ نشینی و تداوم آن در این منطقه به وجود آورده است. هم چنین در کردستان گرایش به کوچ نشینی

در مقاطعی از تاریخ، همزمان با رخدادهایی مانند زلزله‌های ویرانگر، هجوم طوایف و دولت‌ها و اقوام مهاجم، جنگ‌های ایران و عثمانی و... افزایش یافته است (ایرانی و همکاران، ۱۳۹۱).

تقسیمات سیاسی استان

تقسیمات سیاسی استان کردستان را نشان می‌دهد. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۸۸، این استان دارای ۱۰ شهرستان، ۲۵ شهر، ۲۷ بخش، ۸۴ دهستان و ۱۹۰۰ روستاست.

نقشه ۱: تقسیمات سیاسی استان کردستان

منبع: نگارندگان

جمعیت استان

بر اساس آخرین سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰، استان کردستان ۱۴۹۳۶۴۵ هزار نفر جمعیت دارد که ۶۶ درصد شهری و ۳۴ درصد را جمعیت روستایی تشکیل می‌دهد. تراکم نسبی جمعیت معادل ۵۱٫۲ نفر در کیلومتر مربع است. از ۱۴۳۶۶۸۰ هزار نفر جمعیت ۶ ساله و بالاتر استان، ۷۷٫۵۶ درصد با سوادند که این نسبت در مناطق شهری ۸۳٫۱۱ درصد و در مناطق روستایی ۷۰ درصد می‌باشد. جمعیت ۱۰ ساله و بالاتر شاغل استان به تعداد ۴۲۰ هزار نفر که ۲۷٫۵۰ درصد آن در بخش کشاورزی، ۲۴ درصد در بخش صنعت ۴۰٫۳ درصد در بخش خدمات و ۸٫۲ درصد فعالیت نامشخص و اظهار نشده دارند (ایرانی و همکاران، ۱۳۹۱).

پراکندگی و تراکم جمعیت استان

مساحت استان کردستان فقط ۱/۷۱ درصد از مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد؛ در حالی ۲/۰۴ درصد از کل جمعیت کشور را در خود جای داده است. تراکم جمعیت استان کردستان ۵۰/۹ نفر در کیلومتر مربع می‌باشد و از این نظریکی از پرتراکم‌ترین استان‌های کشور از نظر جمعیت است.

نقشه ۲: تراکم نسبی جمعیت استان کردستان منبع: نگارندگان

جغرافیای اقتصادی استان

استان کردستان یکی از قطب‌های مهم کشاورزی و دامپروری ایران محسوب می‌شود. علاوه بر این، برخورداری از منابع غنی معدنی (فلزی و غیر فلزی) و نیروی انسانی متخصص از یک سو و موقعیت بسیار مناسب جغرافیایی و همسایگی با کشور عراق به عنوان یکی از بازارهای هدف و همچنین مسیر مناسب ترانزیتی در اتصال بنادر جنوب به شمال غرب کشور از سوی دیگر، این استان را از نظر اقتصادی در جایگاه ممتازی قرار داده است.

توانمندی‌های بخش کشاورزی

آب و هوای مناسب برای کشت انواع محصولات کشاورزی و پرورش دام و طیور، پرورش آبزیان و زنبورداری به استان کردستان جایگاه ویژه‌ای بخشیده است. این استان با بارش سالانه حدود ۵۰۰ میلی متر (بیش از دو برابر میانگین بارش سالانه ایران) که از پُر آب‌ترین استان‌های کشور ماست؛ به طوری که با ۱/۷ درصد مساحت، ۳/۵ درصد حجم بارندگی کشور را دریافت می‌کند.

۷٪ از منابع آب کشور توسط حوضه‌های آبریز استان کردستان تأمین می‌شود. منابع آب استان علاوه بر چشم اندازها و مناظر زیبا، زمینه‌های مناسبی برای کشاورزی، دامپروری، صنعت، شیلات و... را فراهم کرده است (ایرانی و همکاران، ۱۳۹۱).

توانمندی‌های بخش صنعت و معدن

صنایع مهم استان کردستان عبارت‌اند از: کارخانه‌های سیمان، ذوب آهن و فولاد، کاشی و سرامیک، انواع سنگ نما، بتن و فرآورده‌های بتنی، تراکتور سازی، صنایع غذایی و فرآورده‌های تبدیلی، مواد شیمیایی، فرش، منسوجات و پوشاک و...

توانمندی‌های استان در بخش خدمات

با توجه به توانمندی‌های استان در زمینه‌های کشاورزی و صنعتی، برخورداری از ۲۳۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق و هم‌چنین وجود سه بازارچه مرزی فعال در استان، زمینه‌های مناسبی برای تجارت در ابعاد داخلی و خارجی فراهم شده است. بازارچه‌های مرزی سیران بند بانه، باشماق مریوان و سیف سقز به همراه گمرکات فعال در استان (گمرک سنندج، مریوان و بانه) در زمینه صادرات و واردات کالا به کشورهای آسیایی و اروپایی از طریق تجار، تولیدکنندگان، پبله وران و تعاونی‌های مرزنشینان، فعال‌اند (ایرانی و همکاران، ۱۳۹۱)..

نقش مردم در توسعه اقتصادی

وجود نیروی انسانی جوان، تحصیل کرده، کارآمد، مستعد و علاقه مند به فناوری نوین و در کنار آن وجود منابع سرشار طبیعی و ذخایر فراوان استان زمینه ساز رشد و شکوفایی استان در بخش‌های مختلف اقتصادی است. در استان جهت تأمین نیروی انسانی مورد نیاز، مراکز آموزش عالی متعددی فعال‌اند ضمن این که مراکز و مجتمع‌های فنی و حرفه ای در زمینه‌های مختلف از جمله الکترونیک و رایانه، صنایع دستی (فرش، نازک کاری و...)، صنایع غذایی و تبدیلی و... مهارت‌های فنی لازم را به متقاضیان ارائه می‌دهند. این شرایط مناسب، زمینه ورود بخش خصوصی را به عرصه فعالیت‌های اقتصادی استان به ویژه بخش صنعت فراهم کرده است. به طوری که ۹۰٪ از سرمایه گذاری‌های صنعتی در بخش‌های مختلف استان از طریق بخش خصوصی انجام می‌گیرد. استان برای جلب سرمایه گذاری در زمینه‌هایی مانند: صنایع غذایی، ماشین آلات و ادوات کشاورزی، صنایع الکتریکی، صنایع چرم و... وضعیت بسیار مساعدی دارد (ایرانی و همکاران، ۱۳۹۱).

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

به منظور ارائه راهکارها و تبیین و تحلیل راهبردهای توسعه گردشگری محدوده بررسی شده، شناخت عوامل چهارگانه سوات (SWOT) در راستای کاهش ضعف‌ها، تهدیدها و بهبود قوت‌ها و فرصت‌ها امری جتناب‌ناپذیر تلقی می‌شود. براین مبنای، به مهم‌ترین قوت‌ها و فرصت‌ها به منظور تعیین راهبردهای زیرتوجه شده است:

- ارائه راهبردهای تهاجمی مبتنی بر بهره‌گیری از برتری‌های رقابتی.
  - تبیین مهم‌ترین فرصت‌های پیش‌رو به منظور رفع ضعف‌های درونی از طریق ارائه راهبردهای بازنگری.
  - تبیین قوت‌های درون ناحیه‌ای به منظور رفع تهدیدهای برون ناحیه‌ای با تأکید بر راهبردهای تنوع بخشی.
  - ارائه راهبرد تدافعی به منظور رفع آسیب‌پذیری ناحیه‌ای.
- در چارچوب مدل سوات مراحل تدوین استراتژی‌های توسعه گردشگری محدوده بررسی شده به شرح زیر است:

تعیین عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و خارجی (فرصت و تهدیدها)

براساس بررسی وضعیت محیط درونی و بیرونی محدوده بررسی شده، مجموعه قوت‌ها و ضعف‌ها فرصت‌ها و تهدیدهای اثرگذار، شناسایی شده‌اند که به شرح جدول‌های ۲ و ۳ است.

جدول شماره ۲: تریس ارزیابی عوامل داخلی (قوت و ضعف) گردشگری شهری شهرستان‌های استان کردستان.

شاخص	عوامل داخلی	ضریب	رتبه	امتیاز
قوت	بهره مندی از خدمات بهداشتی، آموزشی در شهرستان‌ها	06/.	4	24/.
	نبود تنش‌ها و نزاع در بین شهرو شهرستان‌های هم جوار	06/.	3	18/.
	انسجام و تعامل اجتماعی بالا در بین ساکنان شهر و وجود روحیه تعاون و همکاری بین مردم منطقه	08/.	3	24/.
	دسترسی مناسب به منابع و جاذبه های گردشگری در محدوده منطقه نمونه	08/.	3	24/.
	جاذبه بهره‌مندی از چشم‌انداز زیبا از قلعه‌ها و کوه های سنگی (به عنوان یک گردشگری) و امکان انجام فعالیت‌های ورزشی (کوهنوردی و پیاده روی و ...)	05/.	4	2/.
	وجود روحیه میهمان‌نوازی و پذیرش گردشگر در بین مردم محلی	09/.	3	27/.
	بهره مندی از امکانات اولیه در نزدیکی منطقه نمونه	05/.	3	15/.
	کمبود خدمات و ساختارهای زیربنایی و ضعف ساختارهای ارتباطی و حمل نقل	09/.	1	09/.
	کمبود برنامه‌های فرهنگی و هنری در منطقه	08/.	2	16/.
	ضعف کیفی و کمی خدمات زیرساختی و تسهیلات رفاهی گردشگری و نبود اقامتگاه‌های عمومی	06/.	1	06/.
ضعف	ضعف برخی از شهرها به لحاظ بهره مندی ها و سطح دسترسی‌ها به خدمات رفاهی	07/.	1	07/.
	نارسایی توانایی‌های مدیریت گردشگری در زمینه برنامه ریزی اجرا و تبلیغات	06/.	2	12/.
	کمبود نیروی انسانی آموزش دیده در امر گردشگری	05/.	2	10/.
	جمع		1	2/55

منبع: یافته‌های پژوهش

ارزیابی و تجزیه و تحلیل عوامل داخلی و خارجی

در این مرحله با استفاده از ماتریس ارزیابی عوامل داخلی و خارجی، هریک از عوامل استراتژیک که در ماتریس عوامل داخلی و خارجی شناسایی و اولویت بندی شده بودند، ارزیابی و وزن دهی شد.

جدول شماره ۳: ماتریس ارزیابی عوامل بیرونی (فرصت ها و تهدیدها) گردشگری شهر شهرستان‌های استان کردستان.

شاخص	عوامل خارجی	ضریب	رتبه	امتیاز
فرصت‌ها	افزایش راه‌های دسترسی زمینی در سال‌های اخیر	05/.	4	2/.
	توجه به منطقه در سندهای فرادست (طرح جامع ملی گردشگری کشور و طرح جامع گردشگری استان)	09/.	4	36/.
	امکان استفاده از اعتبارات ملی و استانی به منظور ارتقاء و بهبود صنعت گردشگری در منطقه	05/.	4	2/.
	برخوردراری از قدمت و سابقه تاریخی و شکل‌گیری هویت اجتماعی و فرهنگی	09/.	3	27/.
	موقعیت جغرافیایی	07/.		21/.
	نزدیکی بازارهای اصلی گردشگری مرزی	09/.	4	34/.
	مشوق‌های مالی و وام‌های بلندمدت دولت برای سرمایه گذاری بخش خصوصی	06/.	4	24/.
	نبود زمینه سازی لازم در خصوص جذب گردشگر و نبود طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی منسجم	04/.	2	24/.
	حضور مقاصد رقیبی در استان و نواحی پیرامونی در جذب گردشگران واقامت و پذیرایی از آن‌ها	08/.	1	08/.
	بی توجهی سیاست‌های دولتی نسبت به گردشگری روستایی منطقه	06/.	1	06/.
تهدیدات	نبود پژوهش‌های کاربردی در خصوص برنامه‌ریزی جذب گردشگر با رویکرد ریزی فضایی	05/.	2	1/.
	از بین رفتن فرهنگ‌های بومی و تداخل اجتماعی، فرهنگی ناشی از وجود گردشگر	07/.	1	07/.
جمع		1	2/57	

منبع: یافته‌های پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌ها بیانگر این است که امتیاز حاصل از ارزیابی عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) برابر با ۲/۵۵ بوده که نشان دهنده این است که قوت‌های نظام بر ضعف‌های آن غلبه دارد. امتیاز حاصل از ارزیابی ماتریس عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) برابر با ۲/۵۷ به دست آمد. این ارزش نشان دهنده این است که فرصت‌های نظام سکونتگاه بررسی شده بر تهدیدهای آن غلبه دارد. با توجه به این نتایج، می‌توان گفت وضعیت مطلوبی بر نظام حاکم است و برای توسعه و تقویت توسعه گردشگری، نیازمند طراحی راهبردهایی است که با تکیه بر

قوت‌های داخلی از فرصت‌های خارجی استفاده کند. در این خصوص با توجه به هدف‌های طرح و وضعیت عوامل داخلی و خارجی (نقاط قوت ها و فرصت) راهبردمناسب، راهبرد حداکثر- حداکثر است. در طراحی سیاست‌ها زیر راهبرد حداکثر- حداکثر، عوامل داخلی نظیر بهره‌مندی از خدمات بهداشتی- آموزشی در شهرها با امتیاز (۳۶/۰)، دسترسی مناسب با منابع و جاذبه‌های گردشگری در محدوده منطقه نمونه با امتیاز (۳۲/۰)، و عوامل خارجی نظیر توجه به منطقه گردشگری در سندهای فرادست (طرح جامع ملی گردشگری کشور و طرح جامع ملی گردشگری استان)، با امتیاز (۳۶/۰) و نزدیکی به بازارهای اصلی گردشگری مرزی با همان امتیاز (۳۶/۰) بسیار پر اهمیت است.

جدول شماره ۴: ارزیابی نهایی عوامل درونی و بیرونی (IE).

عوامل داخلی		عوامل خارجی	
تهدیدات (T)	فرصت (O)	ضعف (W)	قوت (S)
۰/۴۷	۲/۳۷	۰/۶	۱/۹۵
ترکیب عوامل			
WO	ST	WT	SO
۲/۹۷	۲/۴۲	۱/۷	۴/۳۲
راهبردهای انطباقی	راهبردهای اقتضایی	راهبرد تدافعی	راهبرد تهاجمی

منبع: یافته‌های پژوهش

ترسیم (تبیین و تحلیل) راهبردهای توسعه گردشگری شهری

با توجه به نتایج مراحل قبلی، باید به راهبردهای زیر با در نظر داشتن درجه اهمیتشان در اجرا، توجه شود. این راهبردها به شرح زیر است (جدول ۵)

راهبرد تدافعی (با هدف کاهش ضعف‌ها و تهدیدها).

راهبرد تهاجمی (با هدف بهره‌گیری از قوت‌ها و فرصت‌ها)

راهبرد انطباقی (با هدف بهره‌گیری از فرصت‌ها برای کاهش ضعف‌ها)

راهبرد انتقابضی (با هدف بهره‌گیری از قوت و کاهش تهدیدها).

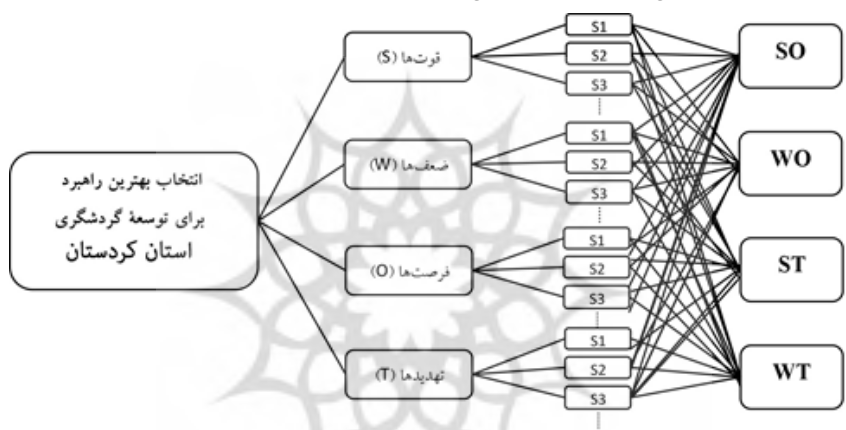
جدول شماره ۵: راهبردهای توسعه گردشگری در محدوده بررسی شده.

عوامل داخلی و قوت‌ها	عوامل خارجی
فرصت‌ها	استراتژی تهاجمی
آموزش و ساماندهی فضایی کالبدی و اجتماعی	ارتقاء سطح بهره‌مندی شهرها از خدمات عمومی، زیرساختی، ارتباطی
ایجاد سازوکار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی	تقویت و توسعه تعامل فضایی بین کانون‌های شهری و سکونتگاه‌های روستایی
در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغالزای	اصلاح و تقویت ساختار مدیریت گردشگری در مکانهای شهری
بستر سازی در زمینه پذیرش عملکردهای جدید برای شهرها	ارتقاء و توسعه فرهنگ گردشگری و ایجاد همبستگی بین جامعه محلی و گردشگری
تهدیدات	استراتژی انتقابضی
احیاء و تقویت آیین‌های محلی، هنرها و ورزش‌های بومی	گسترش مرکزهای مهارت آموزی به صورت رسمی و غیررسمی به منظور تربیت نیروی انسانی متخصص و ماهر در زمینه‌های فعالیت‌های گردشگری
تقویت جایگاه مناطق گردشگری (استان و منطقه) با توجه به حضور رقبای گردشگری	بستر سازی در راستای پیوند فعالیت گردشگری با تقویت آیین‌ها و فرهنگ‌های بومی و محلی

منبع: یافته‌های پژوهش

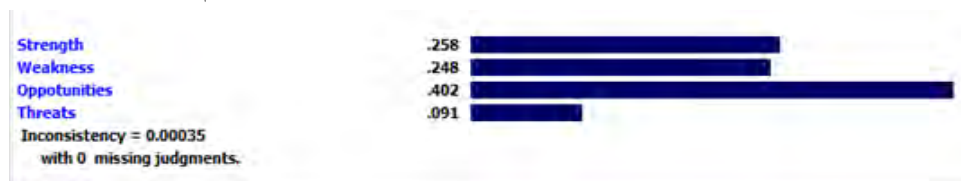
اولویت بندی استراتژی‌ها با استفاده از مدل فرایند تحلیل سلسله مراتبی

در ادامه، با توجه به اطلاعات موجود، راهبردهای تدوین شده با مدل AHP ارزیابی و اولویت بندی شدند. مرحله اول: ابتدا مسئله را به یک درخت سلسله مراتبی تبدیل کردیم تا به وسیله روش AHP قابل ارزیابی باشد. همان گونه که در نمودار ۱ قابل مشاهده است، هدف انتخاب بهترین راهبرد توسعه گردشگری استان کردستان، در سطح اول معیارها قرار می‌گیرد و گروه‌های سوات (قوت‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدها) در سطح دوم و فاکتورها در سطح سوم مدل قرار می‌گیرند. با توجه به اینکه در مرحله قبل در موقعیت استراتژی تهاجمی (SO) قرار گرفته‌ایم، راهبردهای (استراتژی)، استفاده شونده عبارت‌اند از: آموزش و ساماندهی فضائی- کالبدی و اجتماعی در شهرها. ۲. ایجاد سازوکار مناسب برای سرمایه‌گذاری بخش دولتی و خصوصی در زمینه تسهیلات، خدمات گردشگری و فعالیت‌های مولد و اشتغال‌زا. ۳. بسترسازی در زمینه پذیرش عملکردهای جدید برای شهرها؛ ۴. ارتقاء و توسعه فرهنگ گردشگری و ایجاد همبستگی بین جامعه محلی و گردشگران.

نمودار شماره ۱: درخت سلسله مراتبی موضوع جهت انتخاب بهترین راهبرد منبع: یافته‌های پژوهش

مرحله دوم: در این مرحله، مقایسات زوجی بین گروه‌ها بر مبنای معیار قرارداد هدف (انتخاب بهترین راهبرد) با یک مقیاس ۱ تا ۹ انجام گرفت. سپس با استفاده از نرم افزار Expert Choice درجه اهمیت هر گروه به دست آمد. نمودار ۲ وزن مقایسات زوجی گروه‌های سوات را نشان می‌دهد که همان گونه که مشخص است فرصت‌ها بیشترین وزن را در راهبردهای توسعه گردشگری مذهبی دزفول دارند. در ردیف آخر این جدول، نسبت ناسازگاری (CR) مشخص شده که برای سنجش اعتبار مقایسه‌ها کاربرد دارد و اگر بیشتر از ۰/۱ بود، باید مقایسه‌ها دوباره صورت می‌گیرد؛ زیرا در قضاوت‌ها ناسازگاری وجود دارد. در این مرحله از بررسی مسئله پژوهش، ضریب ناسازگاری ۰/۰۰۰۳۵ به دست آمد که نشانگر قابل قبول بودن قضاوت‌های انجام شده در مورد معیارهاست. شایان ذکر است که این نرم افزار، درجه اهمیت‌ها را از بردار مقدار ویژه محاسبه می‌کند. هدف ما از هریک از ماتریس‌های مقایسه زوجی، به دست آوردن بردار W_i است. در ادامه، درجه اهمیت هریک از معیارها را در گروه‌ها به دست می‌آوریم.

نمودار شماره ۲: وزن مقایسات زوجی گروه‌های سوات منبع: یافته‌های پژوهش

مرحله سوم: بعد از وزن دادن به معیارهای تصمیم‌گیری، نوبت به وزن دادن به گزینه‌ها (آلترناتیوها) می‌رسد. وزن دادن به گزینه‌ها، به معنای تعیین میزان اولویت راهبردها با توجه به هریک از معیارهای تعریف شده است. به این منظور، ابتدا باید ماتریس داوری هریک از راهبردها با توجه به معیارهای 1 تا n به ترتیب ساخته شود و به تعداد معیارها ماتریس داوری داشته باشیم. وزن نهایی هریک از راهبردها نسبت به هریک از معیارهای مورد مطالعه مشخص می‌شود.

مرحله چهارم: آن گونه که اطلاعات تهیه شده در مرحله سوم نشان می‌دهد، اهمیت راهبردها از جهت معیارها با یکدیگر متفاوت است. در این مرحله، از مجموعه محاسباتی استفاده می‌شود که به اصل ترکیب سلسله مراتبی ساعتی معروف است. نتیجه این محاسبات، یک بردار اولویت به دست می‌دهد که همه داوری‌های سطوح سلسله مراتب را دربردارد. با داشتن وزن‌های معیارها و وزن راهبردها در مراحل قبل، وزن اولویت ترکیبی هریک از راهبردها به صورت جدول ۶ به دست آمد.

جدول شماره ۶: وزن نهایی راهبردهای دین شده

راهبردها	SO	WO	st	wt
وزن نسبی محاسبه شده	۰/۳۲۱	۰/۲۴۲	۰/۲۲۳	۰/۲۲۰

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در آمایش سرزمین، گردشگری به عنوان یک بخش ارزشمند و رشد یابنده در زمینه رهیافت اقتصادی مطرح بوده و دارای خطرات و هزینه‌های کمتری در زمینه سرمایه‌گذاری با توجه به در دسترس بودن منابع و پایین بودن قیمت‌ها در مقایسه با دیگر پروژه‌ها می‌باشد. آمایش سرزمین برای توسعه گردشگری بومی، شامل دسترسی به منطقه با ایجاد شبکه حمل و نقل مناسب، افزایش کیفیت و کمیت خدمات گردشگری، آموزش و تعلیم ساکنان محل در رابطه با گردشگری در منطقه، بازاریابی و برنامه‌های تشویقی برای جذب گردشگر، مدیریت و اجرای بهینه طرح توسعه گردشگری می‌باشد. اولویت اساسی در آمایش سرزمین در رابطه با عرضه گردشگری، بررسی جاذبه‌های گردشگری موجود در یک منطقه می‌باشد که در قالب امکان‌سنجی توسعه گردشگری، این بررسی‌ها انجام می‌گیرد. امکان‌سنجی محصول گردشگری به عنوان عرضه وابستگی کامل به وجود جاذبه گردشگری و سنجش قابلیت آن برای جذب گردشگر، دارد. از این رو در آمایش سرزمین در رابطه با گردشگری، گام اول بررسی جاذبه‌های گردشگری به عنوان اصل بنیادین شکل‌گیری جریان گردشگری مطرح می‌باشد. در مقاله حاضر، راهبردهای برنامه‌ریزی گردشگری بارویکرد آمایش در استان کردستان، از طریق تجزیه و تحلیل عوامل خارجی و داخلی مؤثر بر گردشگری مذهبی این شهر، با ماتریس SWOT و مدل برنامه‌ریزی راهبردی کمی تعیین و مشخص شد. سپس راهبردهای مذکور در گروه‌های چهارگانه، با استفاده از فرایند تحلیل سلسله‌مراتبی AHP که مدلی کیفی براساس مقایسه زوجی است اولویت بندی شدند. مطابق نتایج، استفاده از ضعف‌ها و قوت‌ها و نیز موازنه فرصت‌ها و تهدیدها با توجه به اولویت‌های استخراج شده از نظر کارشناسان در حد متوسط است؛ یعنی امکان بهره‌گیری از فرصت‌ها و قوت‌های موجود، همراه با کم‌رنگ کردن ضعف‌ها و تهدیدها وجود دارد، اما این امر مستلزم برنامه‌ریزی و تقویت زیرساخت‌هاست. برنامه جامع گردشگری شهر را می‌توان عامل مهمی در هدایت این بخش از گردشگری به سوی

وضعیت مطلوب و متناسب با ظرفیت‌های آن دانست. همچنین با توجه به نتایج فرایند تحلیل سلسله مراتبی، فرصت‌ها مهم‌ترین و قوی‌ترین نقش را در توسعه گردشگری در استان کردستان دارند و چنانچه با بهره‌گیری از قوت‌ها به تقویت آن‌ها پرداخته شود و با استفاده مناسب از فرصت‌ها، ضعف‌های گردشگری در استان کردستان جبران شود، این شیوه از گردشگری در این استان توسعه می‌یابد.

در مجموع، به منظور رسیدن به توسعه گردشگری با توجه به مسائل آمایش سرزمین، می‌بایستی موارد و نکات زیر مورد توجه قرار گیرد:

- ارتقای بهره‌وری سرزمین با گسترش آموزش فنی و استفاده از شیوه‌ها و تکنولوژی نوین تولید اقتصادی و به کارگیری صحیح نهاده‌ها و علمی کردن مراحل مختلف تولید.

انجام مطالعات تعیین میزان تقاضای بازدیدکنندگان در استفاده از مناظر تاریخی- طبیعی و ترویج گردشگری روستایی و شهری همراه با ظرفیت‌سازی پذیرش اجتماعی اهالی برای کاربری موجود در محدوده مورد مطالعه از نظر حفظ میراث فرهنگی محلی و بومی،

- انجام مطالعات دقیق در مقیاسهای مشخص به منظور ظرفیت‌سازی اجرای طرح‌های توسعه و زیرساختها و عوامل زیربنایی، خصوصاً در مناطق واجد توان اما فاقد تاسیسات و تجهیزات مناسب،

- تهیه طرح‌های جامع و امکان‌سنجی و پتانسیل‌سنجی الگوهای گردشگری جهت شناسایی و ارزیابی ظرفیت‌های طبیعی، اجتماعی، فرهنگی توسعه گردشگری.

منابع

- افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داود، اکبری سامانی، ناهید (۱۳۹۲)، ارائه الگوی برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری پایدار روستایی (مطالعه موردی: دهستان لوسان کوچک)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۵، شماره ۱، صص ۱۲۳-۱۴۶.
- الیوت، جیمز (۱۳۷۹)، مدیریت توریسم، ترجمه مهدی جمشیدیان و داوود ایزدی. انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی تهران.
- ایرانی، جمال، وحدانی، اقبال، مشیرپناهی، کیهان، محمدزاده، جمال (۱۳۹۱)، استان شناسی کردستان، چاپ سوم. انتشارات: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
- حاتمی نژاد، حسین، حسینی، سیدمحمد. حسینی، سیدعلی. (۱۳۸۹). جایگاه و نقش علم جغرافیا در آمایش سرزمین، رشد آموزش جغرافیا، ۱: ۲۱-۳۳.
- حاتمی نژاد، حسین، حبیبیان، بهار، امیرشکاری، مریم (۱۳۹۵)، اولویت بندی راهبردهای توسعه گردشگری مذهبی شهر دزفول، نشریه گردشگری شهری، دوره ۳، شماره ۱، صص ۵۹-۷۶.
- رامشت، محمدحسین؛ فیض الهی، مریم (۱۳۹۲)، اولویت گذاری و رتبه بندی کانون‌های گردشگری دشت ابراهیم یزد، مجله پژوهش‌های برنامه ریزی فضایی، س ۳، ش ۲، پیاپی ۹ ص ۱-۱۸.
- عظیمی آملی، جلال، قنبری، پروین (۱۳۹۵)، آسیب شناسی توسعه گردشگری با، رویکرد آمایش سرزمین (نمونه مورد مطالعه: شهر ساحلی سرخورد)، فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه‌ای)، شماره ۲، صص ۱۶۱-۱۸۳.
- عزیزپور فرهاد، محسن زاده، آرمین. (۱۳۸۹). نظریه‌ها و رویکردهای سازمان بانی فضایی سکونتگاه‌های روستایی. تهران. ایران.
- فولادیم. ح. (۱۳۸۱) مباحثی پیرامون آمایش سرزمین. پیام مدیران فنی و اجرایی سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۷: ۴۱-۳۲.
- قدسی پور، سیدحسن، (۱۳۸۹)، فرایند تحلیل سلسله مراتبی AHP، چاپ هشتم، انتشارات دانشگاه صنعتی امیرکبیر، تهران.

سیاست‌های کلی آمایش سرزمین ابلاغی مقام معظم رهبری. (۱۳۸۵). دبیرخانه کمیته آمایش. مسکن و شهرسازی مجمع تشخیص مصلحت نظام.

مرکز ملی آمایش سرزمین (۱۳۸۳). ضوابط ملی آمایش سرزمین، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.

مؤمنی، منصور، (۱۳۹۱)، مباحث نوین در تحقیق در عملیات، ناشر مؤلف، تهران.

ویسی، رضا، نازکتبار، حسین (۱۳۹۱)، آسیب شناسی توسعه گردشگری با توجه به ملاحظات آمایش سرزمین، مورد مطالعه: استان خراسان رضوی، فصلنامه فضای گردشگری، شماره ۲. صص ۸۱-۹۴.

ویسی، رضا، پوراصغر، فرزاد (۱۳۹۰)، آمایش سرزمین مبنایی برای توسعه صنعت گردشگری پایدار مورد مطالعه استان خراسان رضوی، فصلنامه علوم اقتصادی، شماره ۱۴. صص ۱۸۶-۲۰۰.

وحیدی، پریدوخت (۱۳۷۳)، آمایش سرزمین: راهنمایی برای برنامه ریزی آموزش عالی، تهران، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، سال دوم مسلسل ۷ و ۸.

Alipour Eshliki, Sajad & Kaboudi, Mahdi (2011). Community Perception of Tourism Impacts and Their Participation in Tourism Planning: A Case Study of Ramsar, Iran, ASEAN Conference on Environment-Behaviour Studies, Savoy Homann Bidakara Bandung Hotel, Bandung, Indonesia, 15-17 June 2011, pp 333-341.

Domínguez, Trinidad & Darcy, Simon & Alén González, Elisa (2014). Competing for the disability tourism market –A comparative exploration of the factors of accessible tourism competitiveness in Spain and Australia, *Tourism Management* Volume 47, April 2015, pp 261–272.

Huang, Jen-Hung & Peng, Kua-Hsin (2012). Fuzzy Rasch model in TOPSIS: A new approach for generating fuzzy numbers to assess the competitiveness of the tourism industries in Asian countries, *Tourism Management* 33(2012), pp 456-465.

Hollnad, J. 2003. Tourism in poor rural areas: Diversifying the product and expanding the benefits in rural Uganda. Uganda: ppt working paper.

García-Melón, Mónica & Gómez-Navarro, Tomás & Acuña-Dutra, Silvia (2012). A combined ANP-delphi approach to evaluate sustainable tourism, *Environmental Impact Assessment Review* 34 (2012), pp 41–50.

Liu, Chui-Hua & Tzeng, Gwo-Hshiung & Lee, Ming-Huei & Lee, Po-Yen (2013). Improving metro-airport connection service for tourism development: Using hybrid MCDM models, *Tourism Management Perspectives* 6 (2013), pp 95–107.

Liu, Chui-Hua & Tzeng, Gwo-Hshiung & Lee, Ming-Huei (2012). Improving tourism policy implementation e The use of hybrid MCDM models, *Tourism Management* 33 (2012), pp 413-426.

Mills, R.C. 2002. *Tourism the international business*. Englewood Cliffs: Prentice Hall - York:

Methuen. - Getz, D. 2001. *Festivals. Special Events and Tourism*. New York, Ven Nostrand Reinhold.

Murphy, P.E. 2004. *Tourism: A Community Approach*. New.

Oila, M, K, Mrtines & L. Gabriel, (2012), " tourism management in urban region: Brazile vest urban region ", *journal of sustainable tourism*, vol. 29, PP: 567 – 569.

Pearce, P.L. 2000. Fundamentals of tourist motivation In D.G. Pearce & R. W Sutter (Eds.) *Tourism research: Critiques and challenges*, pp.113-124. London: Rutledge.

Tyrväinen, Liisa & Uusitalo, Marja & Silvennoinen, Harri & Hasu, Eija (2014). Towards sustainable growth in nature-based tourism destinations: Clients' views of land use options in Finnish Lapland, *Landscape and Urban Planning*, Volume 122, February 2014, pp 1-15.

Williams, R.H. 2000. *Constructing the European Spatial Development Perspective: for whom? European Planning Studies*

Yang, Yang & Fik, Timothy (2014). Spatial effects in regional tourism growth, *Annals of Tourism Research* 46 (2014), pp 144–162.